Expresia latinității în fitonimia românească din sudul Transilvaniei

Radu DRĂGULESCU

Universitatea „Lucian Blaga" din Sibiu, Facultatea de Litere și Arte
Lucian Blaga University of Sibiu, Faculty of Letters and Arts
Personal e-mail: radu.dragulescu@ulbsibiu.ro

Expression of Latinity in Romanian Phytonymy from Southern Transylvania

On several occasions we presented the close connection between man and the plant world and the facts that underlie the denomination and connotation in this plan. Ethnobotany is a fertile source of information for (anthropological) linguistic research. Phononymy reveals the concerns, representations and affective subconscious of the people. The plant names have been suggested to humans by the mysterious "codes" present in the morphology, chromatics, smell, taste, constitution of plant species. Other phytonyms have derived from the different properties of the plants, from their ecology, corology and phenology, from the relationships with other living beings. The fact that they were recorded in various writings is a win for both the Romanian ethnobotany, as well as for linguistics and history.

Our work demonstrates the Latin origins of the Romanian language and the propagation of Latinity through botanical terminology, a phenomenon of considerable importance that has not yet been revealed. In this paper we analyze the phytonyms from Southern Transylvania and their implications in linguistic structures.

Keywords: romanian phytonymy, ethnobotany, linguistics, etimology, latinity

Am prezentat cu diverse ocazii strânsa legătură dintre om și lumea vegetală și resorturile ce stau la baza denominației și conotației în acest plan[1]. Etnobotanica reprezintă o sursă fertilă de informații pentru cercetări antropolingvistice, psihologice și psiholingvistice. Fitonimia dezvăluie preocupările, reprezentările și subconștientul afectiv ale poporului. La plante, poate mai mult ca la alte categorii, denumirile au fost sugerate oamenilor de așa-zisa *signatura rerum*, de tainicele „înscrisuri" prezente în morfologia, cromatica, mirosul, gustul, gingășia ori, din contră robustețea sau vulgaritatea organele speciilor vegetale. Alte fitonime au derivat din diversele proprietăți ale plantelor, din ecologia și corologia lor, fenologia lor, din relațiile cu celelalte viețuitoare. Faptul că ele au fost consemnate în diverse scrieri este un câștig atât pentru etnobotanica românească, cât și pentru lingvistică și istorie.

Lucrarea de față valorifică informațiile etnobotanice româneşti culese din Transilvania meridională de diverşi autori în ultimele patru secole și are la bază rezultatele unor investigații mai vechi ale unor botaniști, etnografi, filologi, istorici (T. Corbea, J. Benkö, J. Chr. G. Baumgarten, Gh. Barițiu, Fl. S. Marian, V. Păcală, Pauline Schullerus, Z.C. Panțu, Gh. Bujorean, Al. Borza, V. Butură, V. Foamete, Gh. Pavelescu ș.a.) şi mai recente, ale lui Constantin Drăgulescu, publicate în trei monografii (*Botanica populară în Mărginimea Sibiului*, *Botanica populară în Țara Făgărașului*, *Botanica populară românească în Valea Hârtibaciului*, *Botanica populară românească în sudul*

Transilvaniei, *Botanica populară românească în Țara Secașelor* apărute 1992, 1995, 2012, 2013 și 2019).

Datele au fost strânse din 539 localități din județele Sibiu, Brașov, Alba și Hunedoara, respectiv 183 localități din jud. Sibiu, 144 din județul Alba, 114 din județul Brașov, și 98 din județul Hunedoara). Numărul poate părea mare dar trebuie precizat că, în timp ce unele localități sunt bine cercetate etnobotanic (Rășinari, Păuca, Vecerd, Drăguș, Orlat, Vurpăr, Hosman, Avrig, Porumbacul de Jos, Turnu Roșu, Boița, Ucea de Sus ș.a.), din cele mai multe avem doar câteva nume de plante. Pe de altă parte localitățile din care există informații etnobotanice reprezintă numai o treime din cele 1514 sate și orașe câte au cele patru județe la un loc. Sudul Transilvaniei este zona cea mai bine investigată sub aspect etnobotanic și cu cele mai vechi informații de acest gen (cele consistente datând de la sfârșitul secolului al XVII-lea). Prin publicarea *Dicționarului de fitonime românești* (ed. I-a în 2003, ed. a II-a în 2007, ed. a III-a în 2010, ed. a IV-a în 2013, ed. a V-a în 2018), Constantin Drăgulescu a ridicat numărul numelor românești de plante cunoscute la 25.837 (fără omonime 25.416) fitonime care aparțin la 3.978 specii de plante indigene și exotice, spontane (sălbatice) și cultivate. La acestea se adaugă 3.685 nume de soiuri și 748 termeni care desemnează de părți (organe) de plante. Astfel, fitonimia românească însumează, în momentul publicării acestei lucrări, peste 30.000 termeni.

Lucrarea noastră demonstrează originile latine ale limbii române și propagarea latinității prin intermediul terminologiei botanice, un fenomen care, așa cum considera și E. Coșeriu, este de o importanță încă neîndeajuns pusă în evidență (având în vedere că individul vorbitor devenea creator de limbaj/poezie oridecâte ori denumea o floare).

Sudul Transilvaniei are o specificitate social-istorică, lingvistică, economică, foclorică și culturală, determinată atât de poziția geografică, vecinătatea și schimburile de diverse naturi cu românii de peste munți, cât și de statutul aparte politico-organizatoric. De la est la vest se succed următoarele zone folclorice:

Țara Bârsei se află în sud-estul Transilvaniei, în Depresiunea Brașovului. Din această provincie istorică și etnografică fac parte următoarele localități (enumerate de la vest la est): Vlădeni, Vulcan, Dumbrăvița (fostă Țânțari), Codlea, Râșnov, Cristian, Ghimbav, Hălchiu, Măieruș, Rotbav, Feldioara, Brașov, Sânpetru, Bod, Hărman, Prejmer. Toate aparțin județului Brașov. Din această „țară" s-au publicat câteva informații de botanică populară, îndeosebi din jurul Brașovului, evidențiindu-se influențe din limbile, medicina, cultura și agricultura etniilor conlocuitoare.

Țara Branului se întinde pe platforma Branului, la sud-vest de Țara Bârsei. Localitățile sunt risipite și au fost majoritatea, inițial, așezări de colibași. Enumerate de la vest la est acestea sunt: Șirnea, Coacăzea, Zbârcioara, Peștera, Măgura, Fundata, Fundățica, Cheia, Valea Lungă, Zărnești, Moeciu de Jos, Moeciu de Sus, Șimon, Predeluț, Predeal, Bran, Tohanu Nou, Tohanu Vechi, Sohodol. Ele aparțin județului Brașov iar cultura populară de aici are o serie de asemănări cu aceea a locuitorilor munteni de la sud. Zona a fost puțin studiată sub aspect etnobotanic.

Țara Făgărașului este situată în vestul Țării Branului, în Depresiunea Făgărașului, la poalele Munților Făgărașului și la sud de cursul mijlociu al râului Olt, motiv pentru care i se mai spune și Țara Oltului. Înglobează peste 60 de localități aparținând județelor Sibiu și Brașov. De la vest la est acestea sunt: Turnu-Roșu (fost Porcești), Sebeșu-de-Jos, Sebeșu-de-Sus, Racovița, Avrig, Porumbacu-de-Jos, Porumbacu-de-Sus, Sărata, Scorei, Cârțișoara, Cârța, Arpașu-de-Jos, Arpașu-de-Sus, Ucea-de-Jos, Ucea-de-Sus, Corbi, Victoria, Viștea-de-Jos, Viștea-de-Sus, Vistișoara, Olteț (fost Beșimbac), Drăguș, Sâmbăta-de-Jos, Sâmbăta-de-Sus, Lisa, Voila, Voivodeni, Pojorta, Breaza, Dridif, Ludișor, Gura-Văii (fost Netotu), Luța, Dejani, Iași, Recea (Vaida-Recea), Beclean, Săvăstreni, Hurez, Săsciori, Făgăraș, Berivoi, Copăcel, Ileni, Râușor, Hârseni, Sebeș, Măliniș, Mărgineni, Mândra, Toderița, Bucium, Șercăița, Șercaia, Vad, Ohaba, Vâlcea, Șinca-Veche, Șinca-Nouă, Paltin, Perșani, Părău, Grid, Veneția-de-Jos, Veneția-de-Sus, Comana-de-Jos și Comana-de-Sus. Unii specialiști tratează Țara Făgărașului/Oltului în sens strict, înglobând doar localitățile de mai sus, adică cele dintre catena carpatică și Olt, pornind și de la considerentul că locuitorii din acest areal când trec Oltul spun că merg „pe Ardeal". Alți autori includ în această „țară" și satele din amonte de Comana de Jos, respectiv Cuciulata, Lupșa, Fântâna, Hoghiz, Dopca, Bogata Olteană, precum și sate de pe celălalt mal al Oltului, anume Colun, Cârța, Poienița, Nou Român, Feldioara, Rucăr, Cincșor, Calbor, Boholț, Șona, Hălmeag. Localitățile aparțin județelor Brașov și Sibiu.

Valea Hârtibaciului este o zonă folclorică situată în nordul Țării Făgărașului. Aproape toate localitățile se află în județul Sibiu (Mohu, Bungard, Cașolț, Daia, Noul, Roșia, Cornățel, Nucet, Hosman, Vurpăr, Țichindeal, Fofeldea, Marpod, Ilimbav, Nocrich, Ghijasa de Jos, Ghijasa de Sus, Alțâna, Benești, Vecerd, Ighișu Vechi Zlagna, Pelișor, Bârghiș, Coveș, Apoș, Vărd, Agnita, Dealu Frumos, Merghideal, Ruja, Stejărișu, Iacobeni, Movile, Netuș, Noiștat, Retiș, Brădeni, Țeline. Doar cele mai estice (Bărcuț și Seliștat) sunt în județul Brașov.

Ținutul Târnavelor se întinde de-a lungul celor două Târnave. Am luat în calcul doar localitățile de la sud de Târnava Mare care se încadrează în județele Alba (de la Mihalț la Lunca) și Sibiu (de la Micăsasa la Laslea).

Mărginimea Sibiului include satele de la poalele

Munților Cindrelului/Cibinului/Sibiului, sate românești cu locuitori recunoscuți pentru ocupația lor: păstoritul pendulant. Se întinde la vest de Țara Făgărașului și include localități, pur românești, începând cu Jina la vest, apoi Poiana-Sibiului, Rod, Tilișca, Galeș, Sălișteа, Vale, Sibiel, Fântânele, Gura-Râului, Orlat, Poplaca, Rășinari, Râu-Sadului, Sadu, Tălmăcel și Boița, cea mai estică. Unii (se vedea mai jos) adaugă și Cisnădioara, Cisnădie și Tălmaciu, la origine sate-cetăți săsești. Toate localitățile sunt în județul Sibiu.

Ținutul/Țara Secașelor se află la sud-vest de Ținutul Târnavelor și cuprinde așezările dintre râurile Secașul-Mare și Secașul-Mic, aparținând județelor Alba (Oarda, Ciugud, Drâmbar, Dumbrava, Hăpria, Șeușa, Dumitra, Totoi, Teleac, Daia Română, Cut, Mihalț, Cistei, Zărieș, Obreja, Berghin, Ghirbom, Henig, Straja, Doștat, Boz, Vingard, Drașov, Cunța, Șpring, Carpen, Măghierat, Secășel, Colibi, Ohaba, Roșia-de-Secaș, Tău, Ungurei, Gorgan, Cenade,) și Sibiu (Miercurea-Sibiului, Apoldu-de-Jos, Sângătin, Păuca, Presaca, Gusu, Ludoș, Bogatu-Român, Broșteni, Armeni, Alămor, Sădinca).

Mărginimea Sebeșului se află în vestul Mărginimii Sibiului, la poalele Munților Sebeșului, în bazinul hidrografic al acestui râu. Localitățile sunt: Murgești, Purcăreți, Mărgineni, Plaiuri, Pianu-de-Jos, Pianu-de-Sus, Răchita, Strungari, Tonea, Bârsana, Săsciori, Loman, Căpâlna, Pleși, Mărtinie, Arți, Șugag, Petrești, Sebeșel, Dumbrava, Laz, Deal, Dobra, Răhău, Câlnic, Reciu, Cărpiniș, Gârbova și Dobârca. Cu excepția ultimei (aflată în județul Sibiu), toate celelalte localități aparțin județului Alba. Gh. Pavelescu care a scris o monografie etno-folclorică a Văii Sebeșului, tratează aici și satele Tărtăria și Sălișteа.

Valea Mureșului înglobând localitățile din lungul Mureșului între Mihalț și Deva. Evidențiem subzonele Valea Ampoiului cu localitățile Trâmpoiele, Izvoru Ampoiului, Zlatna, Galați, Feneș, Presaca Ampoiului, Poiana Ampoiului, Meteș, Tăuți, Șard, Țelna, Bucerdea Vinoasă, înșirate pe Ampoi, afluent al Mureșului la nord de Alba Iulia; Valea Geoagiului aflată la sud-vest de precedenta pe râul ce se varsă tot în Mureș, la sud de Geoagiu. În vale românii și-au durat așezări rurale precum Voia, Galbena, Stăuini, Geoagiu, Bozeș, Balșa, Almașu Mic de Munte, Mada, Băcâia, Ardeu, Cib.

Țara Moților cu așezări înșirate pe interfluviul superior al Arieșului și Crișului Alb, în Munții Apuseni: Arieșeni (cu 18 sate), Gârda de Sus (cu 17 sate), Avram Iancu (cu 33 sate), Scărișoara (cu 14 sate), Vidra (cu 39 sate), Horea (cu 15 sate), Albac (cu 16 sate), Vadu Moților (cu 12 sate), Câmpeni (cu 22 localități), Bistra (cu 35 sate), Lupșa (cu 23 sate), Baia de Arieș (cu 6 sate), Sălciua de Jos (cu 6 sate), Poșaga de Jos (cu 7 sate), Ocoliș (cu 4 sate). Partea estică (ultimele așezări enumerate după Bistra) este individualizată ca o subzonă (după unii zonă etnografică separată) numită Ținutul Mocanilor.

Ținutul Orăștiei este situat la sud de Mureș și include localitățile Orăștie, Căstău, Sereca, Beriu, Orăștioara de Jos și de Sus, Bucium, Ocoliș, Ludeștii de Jos și de Sus, Costești, Grădiștea de Munte, Cucuiș, Sibișel, Măgureni ș.a. Foclorul botanic a fost relativ puțin cercetat. Sunt necesare investigații sistematice, cu atât mai mult cu cât zona este o veche vatră istorică, etnografică și culturală.

Ținutul Hunedoarei, învecinat cu cel al Orăștiei, este o zonă industrializată, cu o populație mai heterogenă în orașe precum Deva, Hunedoara, Simeria, Călan. Din localitățile urbane sunt strânse o serie de informații (care reflectă influențe exterioare zonei) dar cele rurale, puține la număr, sunt necercetate sub aspect etnobotanic (și nu numai).

Țara Hațegului cuprinde depresiunea cu același nume din județul Hunedoara, mărginită, la sud, de Munții Retezat, la est și nord-est, de Munții Șureanu, la vest, de Munții Țarcu, iar la nord de Munții Poiana Ruscă. Locuitorii, numiți momârlani, trăiesc în așezări situate pe cursul superior al Streiului, în localitățile Răchitova, Boița, Ciula-Mare, Ciula-Mică, Goteștі, Mesteacăn, Vălioara, Poieni, Știei, Hățăgel, Densuș, Criva, Peșterana, Peștenița, Păucinești, Zeicani, Sarmizegetusa (sau Grădiște), Breazova, General Berthelot (fost Fărcădinul de Jos), Totești, Cârnești, Copaci, Păclișa, Reea, Ostrov, Ostrovel, Sibișel, Suseni, Unciuc, Valea Dâljii, Râu-de-Mori, Brazi, Clopotiva, Hațeg, Nălațvad, Silvașu-de-Jos, Sălvașu-de-Sus, Sântămărie-Orlea, Balomir, Bărăștii Hațegului, Bucium-Orlea, Ciopeia, Sâncel, Sânpetru, Subcetate, Vadu, Săcel, Paroș, Băiești, Nucșoara, Mălăiești, Sălașu-de-Sus, Coroiești, Ohaba-de-sub-Piatră, Rușor, Galați, Pui, Ponor, Federi, Fizești, Hobița, Ohaba, Petros, Valea Lupului, Livadia, Baru, toate în județul Hunedoara. Din această „țară" s-au consemnat date etnobotanice în răspunsurile la Chestionarul lingvistic al lui B. P. Hașdeu.

Ținutul Pădurenilor se află între Mureș și Țara Hațegului, în valea Cernei hunedorene și cuprinde așezările Tomești, Rusca Montană, Poieni, Pietroasa, Lăpugiu de Jos, Dobra, Bătrâna, Piatra, Răchitișu, Fața Roșie, Cerbăl, Arănieș, Feregi, Merișoru de Munte, Poienița Tomii, Poiana Răchițelii, Socet, Ulm, Lunca Cernei de Jos și de Sus, Ciumița, Fântâna, Vadu Dobrii, Bunila, Cernișoara, Alun, Poienița Voinii, Meria, Negoiu, Lelese, Sohodol, Cerișor, Runcu Mare, Toplița, Goleșu, Ghelari, Govășdia, ș.a.

Valea Jiului este o zonă de tranziție între Transilvania și Oltenia. În prezenta lucrare am luat în studiu doar localitățile din județul Hunedoara, respectiv cele de pe cursul superior al Jiului de Vest și anume: Petroșani, Aninoasa, Vulcan, Lupeni, Uricani, Câmpu lui Neag. Ca și în cazul Ținutului Hunedoarei

și aici populația este heterogenă, stabilită în timp în aceste centre miniere.

Peste o sută de fitonime sunt comune tuturor localităților, având o largă răspândire în țară. Este cazul numelor de plante: ai, alun, ardei, arin, arțar, boz, brad, brustur, bujor, busuioc, cais, carpen, castan, castraveți/crastaveți, căpșun(i), ceapă, chir/pir, cicoare, cimbru, cireș, clopoței, coada șoricelului, corn, crin, crizantemă, cucută, cucuruz, curechi/varză, curpen, fag, ferigă, fragi, frasin, frăgar, gălbenele, ghiocei, grâu, gura leului, gutui, h(i)rean, holbură/volbură, in, jugastru, laptele câinelui, lalea, lăcrămioară, lămâi, leuștean, lobodă, lucernă, mac, macriș, măceș, măr, mesteacăn, mohor, mur, mușcată, mușețel, mușțar, nachi/napi, neghină, nuc, ochiul boului, orez, orz, ovăz, paltin, papură, păr, pătrunjel, pelin, pin, pipirig, plop, prun, rachiță/rapiță, rogoz, salată, sânger, soc, spanac, spânz, sunătoare, susai, șofran, știr, tarhon, tei, trandafir, trifoi, ulm, urzică, vâsc, vie, vișin, zmeură ș.a.

Pentru informații mai exacte prezentăm în tabel câțiva indici etnobotanici introduşi de C. Drăgulescu în studiul botanicii populare, explicați și calculați de acesta pentru întâia oară. Ei, nu numai că ajută la aprecierea gradului de identificare şi valorificare a florei de către comunitățile umane, dar facilitează şi comparații între acestea sub aspectul cunoașterii florei care susține viața locuitorilor dintr-o regiune sau alta. Este vorba despre indicele etnobotanic al cunoașterii cormoflorei de către localnici (EIK, Ethnobotanic Index of Know), respectiv raportul între numărul de specii cormofite (sălbatice și cultivate) numite și utilizate, deci, cunoscute de localnici (KS, Know Species) și numărul speciilor de cormofite existente în teritoriul cercetat (TS, Total Species) x 100; indicele etnobotanic al cunoașterii cormoflorei spontane/sălbatice (EIKW, Ethnobotanic Index of Know Wild/Spontaneous Species), raportul între totalul speciilor de cormofite sălbatice cunoscute de comunitatea umană locală (KW, Know of Wild/Spontaneous Species) și totalul cormofitelor spontane din teritoriul investigat (TW, Total Wild/Spontaneous Species) x 100; indicele etnobotanic al valorificării cormoflorei (EIU, Ethnobotanic Index of Used Species), raportul dintre numărul speciilor sălbatice și cultivate utilizate în diverse scopuri (US, Used Species; am inclus aici speciile alimentare, furajere, medicinale, decorative, industrial-casnice, rituale, nu și pe cele melifere) și cel al întregii cormoflore spontane și cultivate (TS, Total species x 100; indicele etnobotanic al valorificării plantelor medicinale (EIUM, Ethnobotanic Index of Used Medicinal Species), raportul dintre numărul speciilor utilizate în scopuri medicale (MU, Medicinal Used Species) și cel al întregii cormoflore medicinale spontane și cultivate (TMS, Total Medicinal Species). Se poate aplica și indexul de valorificare al cormofitelor medicinale spontane (EIUW, Ethnobotanic Index of Used Wild Species). În același mod se pot calcula și alți indici etnobotanici precum: indicele etnobotanic al valorificării speciilor spontane (EIUW, Ethnobotanic Index of Used Wild Species), raportul dintre numărul speciilor sălbatice utilizate în diverse scopuri (UW, Used Wild Species) și cel al întregii flore spontane (TWS, Total Wild Species) x 100 (indice care se poate calcula și pe grupe mari de plante: cormofite, ciuperci, licheni, mușchi, alge), indicele valorificării cormofitelor alimentare din flora spontană (EIUAW, Ethnobotanic Index of Used Alimentary Wild Species), raportul între numărul de specii cormofite sălbatice consumate de localnici (AW) și totalul cormofitelor alimentare sălbatice din teritoriu (TWA) x 100, dar și indicele de valorificare al ciupercilor comestibile (EIUAM, Ethnobotanic Index of Used Alimentary Mushrooms), raportul între numărul speciilor de ciuperci consumate (UAM, Used Alimentary Mushrooms) și totalul speciilor de ciuperci comestibile (TAM, Total Alimentary Mushrooms) x 100 sau indicele etnobotanic al cunoașterii ciupercilor (EIKM, Ethnobotanic Index of Know Mushrooms, raportul între numărul speciilor de ciuperci cunoscute, adică numite și valorificate (KM, Know Mushrooms) și totalul speciilor de ciuperci din regiune (TM, Total Muschrooms) x 100 ș.a.

La aceeași aprofundare a studiului indicii cresc proporțional cu mărimea teritoriul cercetat.

Atât la nivel național cât și regional/local românii cunosc și valorifică flora mai bine decât alți europeni.

Am analizat denumirile de plante din Sudul Transilvaniei, în special din Țara Făgărașului și din Mărginimea Sibiului și le-am raporat la cele de pe întreg teritoriul țării.

Mărginimea Sibiului însumează așezările românești aflate la poalele Munților Cindrel, așezări ce formează o unitate organică, pe baza unor trăsături comune încă din timpul constituirii cnezatelor și voievodatelor românești. Inițial (atestată la 1322) era formată din cinci sate: Cacova (astăzi Fântânele), Sibiel, Vale, Sălișe și Galeș care aparțineau voievozilor Țării Românești, dar s-au aflat în permanent litigiu cu stăpânirea maghiară. Sălișteni și românii din cele patru sate învecinate au creat un Plai al Sălișteі, care se întindea prin munți până în Țara Românească. Acestui Plai așezările învecinate i-au spus *Margine*, apoi *Mărginime*. Începând cu perioada interbelică au apărut divergențe cu privire la localitățile care ar constitui Mărginimea. N. Dragomir[3] pune în discuție apartenența la Mărginime a comunelor Poplaca, Gura-Râului, Orlat, Săcel și satelor Sadu, Tălmăcel și Boița.

Ioan Moga[4] atribuie Mărginimii doar satele românești aflate în stăpânirea lui Vlaicu : Sălișe, Galeș, Valea, Cacova, Sibiel, Foltești (la 1492 era o localitate de sine stătătoare, cu cneaz propriu) și Tilișca.

Ilie Hașegan[5] considera ca Mărginimea cuprinde

localitățile Boița, Tălmăcel, Sadu, Râu-Sadului, Rășinari, Poplaca, Gura-Râului, Cacova, Sibiel, Vale, Săcel, Sălișteː Galeș, Tilișca, Rod, Poiana și Jina. Tălmaciu, Cisnădie și Cisnădioara nu pot fi luate în calcul, spune cercetătorul, pentru că populația acestor așezări este majoritar săsească.

În monografia *Mărginenii Sibiului. Civilizație și cultură populară românească*, numărul localităților ce formează Mărginimiea Sibiului se ridică la 18, criteriul fiind așezarea lor la poalele munților: Boița, Sadu, Râu-Sadului, Tălmaciu, Tălmăcel, Rășinari, Poplaca, Gura-Râului, Orlat, Cacova, Sibiel, Vale, Sălișteː Galeș, Tilișca, Rod, Poiana, Jina.

În monografia dedicată graiului din Mărginiea Sibiului, Vasile Ursan[6] include și satele Săcel, Mag, Aciliu și Amnaș, pentru că, administrativ, ele aparțin comunei Sălișteː și exclude Boița, Sadu, Râu-Sadului, Tălmaciu și Tălmăcel pe motiv că acestea ar constitui, de fapt, o arie de tranziție între Valea Oltului (Vâlcea) și Mărginimea Sibiului.

Mărturiile arheologice atestă prezența omului în această zonă încă din paleoliticul mijlociu (cca. 100.000-40.000 î.d.Hr.). Ceea ce ne interesează pe noi este, printre altele, descoperirea unei cetăți geto-dacice pe dealul Cățânaș, pe teritoriul așezărilor Tilișca și Galeș, și descoperirea unei monetării dacice unde se băteau monede romane (denari), fapt care, împreună cu alte mărturii (la Sălișteː de exemplu, s-a descoperit un denar bătut în 158 î.d.Hr., la Amnaș s-au găsit 350 de denari republicani etc.), ar dovedi faptul că romanizarea Daciei a început înaintea cuceririi acestui teritoriu de către armatele lui Traian.

Primele cercetări lingvistice în această zonă aparțin lui Gustav Weigand, care anchetează Rășinarii, Poplaca, Sălișteaː Rodul, Apoldul de Sus, Poiana și Miercurea. În 1912, Axente Baciul publică în *Transilvania*, nr. 3-4 o lucrare privind *Particularitățile graiului din Sălișteː lângă Sibiu*, iar în 1915, Victor Păcală tipărește la Sibiu monumentala *Monografia satului Rășinari*.

Varianta lingvistică din Mărginime a fost adesea încadrată în aria graiului muntean[7], dar cercetările minuțioase demonstrează că ea se apropie mai mult de graiurile transilvănene[8].

Caracterul arhaic al graiului din zona Mărginimii se evidențiază prin conservarea unor termeni de origine latină care nu sunt cunoscuți variantelor lingvistice din sudul Carpaților Meridionali sau au fost înlocuiți cu termeni de alte origini. Exemple în acest sens sunt *ai* (usturoi), a se *aiepta* (a-și lua avânt), *a ajuna* (a posti), *areapă* (marginea unei turme), *aret* (împrejurime, ținut), *arunc* (dare, impozit, cotă-parte), *brâncă* (labă, mână), *bute* (putină), *cărpător* (tocător, fund de lemn), *ceară, celar* (încăpere la stână în care se păstrează produsele obținute de la oi, cămară), *ceteră* (vioară), *coașteː* (sapă cu doi colți sau un tip de furcă), *coperământ* (capac), *corn* (colț, marginea unui loc), *curechi* (varză), *cute* (gresie, piatra cu care se ascute coasa), *dăunos* (pofticios), *a se deda* (a se obișnui, a se nărăvi, a râvni), *devocat* (desfăcut, diform, prost), *diri* (în fața), *duios* (dornic de ceva), *foale* (burtă), *a se gâmfa* (a se umfla, a se puhăvi), *a se înieptaː* (a se repezi), *a se înturna* (a se întoarce, a se învârti), *june* (flăcău), *lumea ochilor* (pupila), *merezi* (locul unde se odihnesc vitele sau oile la amiază), *moare* (zeama de varză), *muiere* (femeie, soție), *mununăː* (coronița miresei, cunună de flori care se pune pe acoperișul unei noi construcții, cunună de spice pusă desupra clăilor de snopi la seceriș), *nap* (sfeclă furajeră), *ospăț* (nuntă), *pănură* (aba, dimie), *porumb* (porumbel), *soarte* (placentă, rar lot din pădure atribuit prin tragere la sorți), *stăuinăː* (loc unde a fost așezată stâna sau staulul), *a sovâlca* (a da forma rotundă de pâine bucății de aluat din întregul frământat), *vipt* (grăunțe, hrană pentru oi sau produsele oilor).[9]

Țara Făgărașului (numită și Țara Oltului) se întinde 82 de km de-a lungul cursului mijlociu al Oltului (pe o fâșie a cărei lățime variază între 12 și 19 km), cu centrul la Făgăraș. Este situată în vestul Țării Branului și, după majoritatea cercetătorilor, cuprinde 60 de localități din județele Sibiu și Brașov.

Cercetarea sub aspect etimologic a vocabularului botanic din Țara Făgărașului ilustrează sau măcar schițează o serie de fapte și etape istorico-sociale, legături și schimburi cultural-economice care au modelat limba țăranilor de pe Oltul mijlociu datorită prezenței în vecinătatea lor a comunităților de români munteni, bârseni, mărgineni, hârtibăceni etc., de maghiari și sași.

Cele 1931 de fitonime cu care sătenii din Țara Oltului au botezat cele 857 de specii de plante cunoscute, înglobează 738 cuvinte de bază, cuvinte de diverse origini. Vom prezentata cifrele și procentele corespunzătoare fiecărei categorii de cuvinte, comparativ cu situația din întreaga țară și din Mărginimea Sibiului. Observăm că procentul cel mai ridicat de termeni din vocabularul botanic din Țara Făgărașului (42,4 %) reprezintă cuvinte de origine latină. El este comparabil cu cel din Mărginimea Sibiului (43,4) și mai mare decât procentul de cuvinte latine din lexicul botanic calculat pe întreaga țară (30,8%). În Muntenia și Oltenia subcarpatică se mai înregistrează un procent atât de ridicat de cuvinte latine în lexicul botanic.

Interesant este faptul că atât în Țara Oltului (11,8%), cât și în Mărginimea Sibiului (11,5%) și în țară (11,2%) procentele de cuvinte de sorginte slavă sunt sensibil egale. Trebuie să adăugăm la această statistică și lexemele sud-slave (bulgare și sârbo-croate) și nord-slave (ucraineene, rusești, poloneze, cehe, slovace). Primele sunt prezente în etnobotanica Țării Făgărașului în procent de 9,2%, aproape egal cu cel din Mărginimea Sibiului (9,1%), în timp ce, raportat la nivelul întregii țări, ele însumează 8,3%. Procentul este, din nou, ridicat, dar poate fi explicat prin existența

Zona / Informaţii	Mărginimea Sibiului	Ţara Făgăraşului	Valea Hârtibaciului	Transilvania meridională	România
Numărul speciilor de plante numite de localnici şi, deci, cunoscute	862 din care 770 cormofite şi dintre acestea 543 sălbatice	876 din care 798 cormofite şi dintre acestea 504 sălbatice	766 din care 699 cormofite şi dintre acestea 464 sălbatice	1642 din care 1420 cormofite şi dintre acestea 1017 sălbatice	3630 din care 3070 cormofite şi dintre acestea 2270 sălbatice
Număr de specii cormofite (plante superioare) existente în zonă	1590 din care 1350 sălbatice şi 240 cultivate ori din import	1944 din care 1650 sălbatice şi 294 cultivate ori din import	1420 din care 1150 sălbatice şi 270 cultivate ori din import	2840 din care 2360 sălbatice şi 480 cultivate ori din import	4850 din care 3770 sălbatice şi 1080 cultivate ori din import
Indicele etnobotanic al cunoaşterii cormoflorei	EIK=48,4%	EIK=41,0%	EIK=49,2%	EIK=50 %	EIK=63%
Indicele etnobotanic al cunoaşterii cormoflorei spontane	EIKW=40,2%	EIKW= 30,5%	EIKW=40,3%	EIKW=43,1%	EIKW= 60%
Numărul speciilor de cormofite spontane şi cultivate utilizate	539	617	502	1018	1930
Indicele etnobotanic al valorificării cormoflorei spontane şi cultivate	EIU= 34%	EIU= 32%	EIU= 35%	EIU= 36%	EIU= 40%
Număr de specii cormofite utilizate în medicina locală	220	227	185	452	880
Indicele etnobotanic al valorificării plantelor medicinale	EIUM=14%	EIUM=12%	EIUM=13%	EIUM=16%	EIUM=18%
Număr de specii de ciuperci (macromicete) cunoscute	710	64	55	154	450
Numărul speciilor de ciuperci consumate de locuitori	39	40	30	61	> 250
Numărul speciilor de ciuperci (macromicete) existente în teritoriu	>300	>300	>250	> 600	> 1600
Numărul speciilor de ciuperci comestibile existente în teritoriu	> 100	> 120	> 80	> 150	> 500
Indicele etnobotanic al cunoaşterii ciupercilor	EIKM=23%	EIKM=21%	EIKM=22%	EIKM=26%	EIKM=28%
Indicele de valorificare al ciupercilor comestibile	EIUAM= 39%	EIUAM= 33%	EIUAM= 37%	EIUAM= 41%	EIUAM= 50%

în limba română și limbile sud-slave a unui fond de substrat comun și prin relațiile de vecinătate. Cuvintele nord-slave reprezintă în Țara Oltului 2,4%, iar în Mărginime 2,8%, comparativ cu vocabularul botanic român, în ansamblu, care numără 5,4% (procentul ridicat explicându-se prin vecinătatea regiunilor nordice și estice ale României cu ținuturi locuite de vorbitori ai limbilor ucraineană și rusă). Vecinătatea cu Ungaria și prezența în număr ridicat a maghiarilor în Transilvania determină un procent relativ mare de termeni maghiari în lexicul botanic românesc (6,4% la nivelul întregii țări, 2,3% în Țara Făgărașului, 3,9% în Mărginimea Sibiului).

Un alt procent de 6,5 % în Țara Oltului (4,4% în Mărginime) este reprezentat de cuvintele de origine franceză, italiană, engleză.

Caracterul mai conservator al etnobotanicii din Mărginimea Sibiului este demonstrat și de procentul mai ridicat de termeni autohtoni. Dacă la nivelul României acest procent se ridică la 5,4%, iar în Țara Făgărașului este de 5,8%, în Mărginime el ajunge la 6,8%.

Evident trebuie să semnalăm, pe teritoriul României, și un procent de 3,4% cuvinte săsești și germane, în vreme ce în Țara Oltului și în Mărginime procentele sunt egale 3,3%.

Pozițiile geografice ale Țării Oltului și Mărginimii Sibiului au determinat și un procent scăzut de termeni turcești, cumani, pecenegi, grecești și neogrecești (încetățeniți mai ales în ultimul timp, odată cu plantele de cultură ornamentale și alimentar-condimentare).

Pentru cercetarea etnobotanică a sudului Transilvaniei, Constantin Drăgulescu a efectuat peste 450 deplasări în care au fost chestionați peste 2700 localnici, de la 1048 dintre ei obținând informații etnobotanice mai consistente. Deplasările s-au făcut, o parte, special pentru investigații etnobotanice, altele cu prilejul unor cercetări ale florei și vegetației diverselor localități, văi, munți etc. C. Drăgulescu a strâns date etnobotanice din 445 localități sud-transilvănene, în 402 dintre ele deplasându-se o dată sau de mai multe ori, iar din 43 notând informații de la persoane aflate temporar sau permanent în alte aşezări, nu acelea pentru care au răspuns la întrebări (ex. femei măritate în alt sat, țăran sau orășan venit la rude din altă localitate). Din alte 93 localități există informații de botanică populară consemnate de autori de monografii locale, de botaniști, medici, farmaciști, etnografi, filologi, de cadre didactice, preoți, de studenți și masteranzi (aceştia notând fitonime și utilizări ale plantelor şi din alte peste 140 localități). Deci, în total avem o listă de 538 localități cu date de etnobotanică semnalate până acum (numărul a mai crescut în ultimii 2 ani, în urma unor deplasări efectuate împreună, în special în Țara Secașelor, dar necentralizate și analizate de noi până la momentul publicării acestei lucrări).

Sunt prezentate 1642 specii de plante (1420 cormofite/plante superioare/plante cu flori și 222 talofite/plante inferioare/plante fără flori) „botezate" de localnici cu 5680 nume populare. Acestea reprezintă peste 52% din numărul fitonimelor notate în Dicționarul etnobotanic al lui Al. Borza (1968), cu precizarea că mai mult de jumătate dintre ele nu sunt semnalate în dicționarul sus menționat. Spuneam însă, mai devreme, că, prin contribuția lui C. Drăgulescu, numărul fitonimelor româneşti cunoscute depăşeşte 30000.

Mărginimea Sibiului, fiind cercetată vreme de trei decenii, în peste 120 de deplasări, a dezvăluit multe informații etnobotanice, dar, din cauză că unele dintre ele (îndeosebi cele ale lui V. Păcală) au fost inserate de Al. Borza în dicționarul său, procentul fitonimelor noi, nepublicate este mai redus. În schimb, Țara Făgărașului, cu cele 60 de localități, deși a fost investigată mai puțin (23 ani), în mai puține deplasări, are un procent mai mare de fitonime noi (nesemnalate de Al. Borza). Faptul se explică prin numărul aproape dublu de localnici chestionați de la care s-au notat aproape 500 de nume de plante în plus față de Mărginimea Sibiului. Din Valea Hârtibaciului, s-au notat un număr de fitonime populare aproape egal cu cel din Mărginimea Sibiului, dar prima are de peste două ori mai multe sate decât a doua. Explicația: au fost chestionați mai mulți localnici, unii dintre ei recomandați ca „ştiutori în buruieni de leac". Pentru sudul Transilvaniei se remarcă un număr mare de fitonime consemnate, respectiv mai mult de jumătate din totalul numelor de plante publicate de Al. Borza (1968) pentru toată România. Bogăția se datorează fitodiversității acestui întins areal și mulțimii localnicilor chestionați. Aproape 60% dintre numele de plante din sudul Transilvaniei sunt nesemnalate în dicționarul lui Al. Borza, cu toate că renumitul savant a cercetat etnobotanic mai multe localități din județul Alba.

Concluzia lucrării noastre este că, odată cunoscut, lexicul botanic al unei zone folclorice reprezintă nu numai un tezaur lingvistic, ci și un document al trecutului populației locuitoare și al locurilor. Cunoaşterea tezaurului etnobotanic are o importanță majoră pentru caracterizarea şi evaluarea ei, botanica populară fiind o componentă a foclorului dar şi a culturii, ştiinței şi limbii unui popor. „Pe lângă informații practice, de folosire a plantelor în diverse scopuri, etnobotanica evidențiază şi aspecte rituale, magice, mitice, lingvistice, inclusiv dialectale. Studiul numelor de plante şi al utilizărilor lor poate da indicii interesante despre originea termenilor şi despre istoria comunităților umane care folosesc aceste fitonime"[10]. Terminologia botanică populară are, în primul rând o valoare practică, desemnând, deosebind și categorisind elementele regnului vegetal din cadrul natural dat, dar prezintă și o inestimabilă însemnătate teoretică,

îndeosebi pentru lingviști, atât prin etimoanele la care trimit, cât și prin înțelesurile metaforice pe care le au cele mai multe fitonime.

Note

1. Radu Drăgulescu, *Stilistica denumirilor populare de plante*, în *Studii și comunicări de etnologie*, Sibiu, 1998, p. 124-127, *Simbioza oikumen – lume vegetală în percepția lui George Coșbuc*, în *Studii și comunicări de etnologie*, Sibiu 1999, p.109-122, *Simbolistica florii în poezia antumă a lui M. Eminescu*, în *Cercetări de limbă și literatură*, Oradea, 2000, p. 375-380, *Mitopoetica*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2004, Constantin Drăgulescu, Radu Drăgulescu, *Contribuții la cunoașterea limbii geto-dacilor. Denumirile dacice de plante*, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga", 2000, Constantin Drăgulescu, Radu Drăgulescu, *Considerații asupra unor lexeme daco-geto-trace*, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga", 2014, *George Coșbuc. Lumile limbajului*, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga", 2016 ș.a.
2. Constantin Drăgulescu, *Botanica populară românească în sudul Transilvaniei*, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga", 2013, p. 29-30.
3. N. Dragomir, *Din trecutul oierilor mărgineni din Sălișteși comunele din jur*, în LIGUC, II (1924-1925), Cluj, p. 160.
4. Ioan Moga, *„Marginea", Ducatul Amlașului și Scaunul Sălișt*ii, în *Scrieri istorice*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1973, p. 69-70 și 86-88.
5. Ilie Hașegan, *Mărginenii în viața econmică a Transilvaniei și a Vechiului Regat*, Brașov, Tipografia „Minerva", 1941, p. 10 și 15.
6. Vasile Ursan, *Graiul din Mărinimea Sibiului*, Sibiu, Editura Alma Mater, 2006, p. 19.
7. E. Petrovici, *Repartiția graiurilor române pe baza Atlasului lingvistic român*, în *Studii*, p. 45, Romulus Todoran, *Cu privire la repartiția graiurilor dacoromâne*, în *Limba română,* V, 1956, 2, p. 42, idem, *Noi particularități ale subdialectelor dacoromâne*, în *CL*, VI, 1961, p. 60-62.
8. Vasile Frățilă, *Graiul de pe Târnave*, Timișoara, TUT, 1986.
9. A se vedea *Atlasul lingvistic român pe regiuni, Transilvania*, I (1992), III (2001), IV (2006), București, Editura Academiei Române.
10. Constantin Drăgulescu, *Botanica populară românească în sudul Transilvaniei*, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga", 2013, p. 6.

Bibliography:

Albescu, Ion, *Boița. Monografie istorică/Boița. Historical Monography*, Sibiu, 1990.

Atlasul lingvistic român/Romanian Linguistic Atlas, Serie nouă, București, Editura Academiei, I, 1956, II, 1956, III, 1961.

Atlasul lingvistic român pe regiuni, Transilvania/Romanian Linguistic Atlas on Regions, I (1992), III (2001), IV (2006), București, Editura Academiei Române.

Banciu, Al., *Material pentru studierea dialectelor limbii române. Particularitățile graiului din Sălișteși (comit. Sibiu)/ Material for the study of Romanian Dialects. Particularities of the manner of speaking in Sălișteși (Sibiu comit.)*, în *Transilvania*, XLIII, 3-4, 1912, 184 și XLVI, 1-6, 1915, p. 33-60.

Bariț iu, Gh., *Vocabulariu de numele plantelor transilvane românesc, latinesc (după sistema lui Linne), nemțiesc și ungurescși Vocabulary of Transylvanian Romanian, Latin (after the system of Linne), german and hungarian Plant Names*, în *Călindariu pentru poporul român*, Brașov, 1858-1859, p. 25-35.

Bejan, D., *Nume românești de plante/ Romanian Plant Names*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1991.

Borza, Al., *Dicționar etnobotanic/ Ethnobotanical Dictionary*, București, Editura Academiei, 1968.

Borza, Al., *Flora și vegetația Văii Sebeșului/ Flora and Vegetation of Sebeș Valley*, București, Editura Academiei, 1959.

Borza, Al., *Numiri populare de plante/ Folk Names of Plants*, în *Transilvania*, XLI, 1910, p. 376-377.

Chivu, Gheorghe, *Dictionarium Valachico-Latinum. Primul dicționar al limbii române / Dictionarium Valachico-Latinum. First dictionary of Romanian Language*, studiu introductiv, ediție, indici și glosar de Gh. Chivu, Editura Academiei Române, București, 2008.

Chivu, Gheorghe, *Nume de plante în Dictionarium valachico-latinum / Plant names in Dictionarium Valachico-Latinum*, în *Limba română. Controverse, delimitări, noi ipoteze*, Actele celui de al 9-lea Colocviu al Catedrei de limba română, I, Editura Universității din București, 2010, p. 333-340.

Chivu, Gheorghe, *Nume de plante în texte românești vechi / Plant Names in Romanian Old Texts*,
http://onomasticafelecan.ro/iconn2/proceedings/9_04_Chi- vu_Gheorghe_ICONN_2.pdf.

Ciorănescu, Al., *Dicționarul etimologic al limbii române/ Etymological Dictionary of Romanian Language*, București, Editura Saeculum I.O., 2002.

Cipariu, T., *Vocabulariu de numele planteloru transilvane, romanescu, latinescu (după sistema lui Linné), nemțescu și ungurescu/ Vocabulary of Transylvanian Romanian, Latin (after the system of Linne), german and hungarian Plant Names*, în *Organul luminării*, Blaj, 1847, nr. 30, 35.

Dragomir, N., *Din trecutul oierilor mărgineni din Sălişte şi comunele din jur/ From the Past of the Shepards from Sălişte and neighbourhood*, în *Lucrările Institutului de Geografie*, Universitatea Cluj, II, 1924-1925, Cluj, 1926.

Drăgulescu, Constantin, *Botanica populară românească în sudul Transilvaniei/ Romanian Folk Botany in Southern Transylvania*, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga", 2013.

Drăgulescu, Constantin, *Dicționar de fitonime românești/ Dictionary of Romanian Phytonyms*, ediția a V-a, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga" din Sibiu, 2018.

Frățilă, Vasile, *Graiul de pe Târnave/ The manner of speaking from Târnave*, Timișoara, TUT, 1986.

Hașegan, Ilie, *Mărginenii în viața econmică a Transilvaniei și a Vechiului Regat/ The „Mărgineni" in the economic life of Transylvania and Old Kingdom*, Brașov, Tipografia „Minerva", 1941.

Irimie, C., Dunăre, N., Petrescu, P., *Mărginenii Sibiului. Civilizație și cultură populară românească/ The „Mărgineni" of Sibiu. Civilization and Romanian folk culture*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985.

Lotreanu, I., *Sadu. Studiu monografic și etnomuzicologic,/ Sadu. Monographical and Ethnomusicological study*, București, Editura Alternative, 1998.

Marian, Fl. S., *Botanica poporană română/ Romanian Folk Botany*, I (A-F), II (G-P), III (P-Z), Suceava, Editura Mușatinii Suceava și București, Editura Academiei, 2008, 2010.

Moga, Ioan, *„Marginea", Ducatul Amlașului și Scaunul Săliștii/ „Marginea", The Amlaș Duchy and Sălişte*, în *Scrieri istorice*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1973.

Panțu, Z.C., *Plantele cunoscute de poporul român/ The Plants known by Romanians*, București, ed. II, 1929.

Păcală, V., *Monografia satului Răşinari/ Monography of Răşinari village*, Sibiu, 1915.

Petrovici, E., *Repartiția graiurilor române pe baza Atlasului lingvistic roman/ Distribution of Romaninan Linguistic Varieties based on the Romanian Linguistic Atlas*, în *Studii*, p. 45,

Răspunsurile la chestionarul lingvistic B. P. Haşdeu/ Answers to B.P.Hasdeu Linguistic Questionair, mscr. Bibl. Acad. rom. XVII; 1885 filele 162-248 (Orlat) şi 327-342 (Jina); Copăcel, Lisa, Mărgineni, Ohaba, Recea, Şinca Veche, Viştea de Jos, Voila, Clopotiva.

Todoran, Romulus, *Cu privire la repartiția graiurilor dacoromâne/ On Regard of the Distribution of Dacoromanian Linguistic Varieties*, în *Limba română,* V, 1956, 2, p. 42, idem, *Noi particularități ale subdialectelor dacoromâne/ New Particularities of Dacoromanian Linguistic Varieties*, în *CL*, VI, 1961.

Ursan, Vasile, *Graiul din Mărginimea Sibiului/ The Linguistic Variety of Mărginimea Sibiului*, Sibiu, Editura Alma Mater, 2006.